

türelmes, gondos és pontos munkával *Három asszony* címmel sajtó alá rendezte, bevezette és annotálta Déry levelezését három feleségével, Pfeiffer Olgával, Oravec Paulával és Kunsági Máriával (I–CXCVI). A külön könyvbe kívánczozó és kerülő dokumentumok (Déry Archivum, 11, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 1995) a Déry-kutatás számára páratlanul gazdag

forrással szolgál. Nélkülük az író teljes pályaképe s kivált második börtönbüntetésének periódusa nem rajzolható meg hitelesen. A levelek s a tanulmányok egybehangzó tanúságtétellel bizonyítják az élet és az életmű iránti kutató figyelem és érdeklődés megélnélkülését.

Egri Péter

UTASI CSABA: VÉR ÉS SEBEK. TANULMÁNYOK, KRITIKÁK

Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1994, 289 l.

Mikor érdemes megjelentetni egy tanulmánykötetet? Sokszor tehetjük volna föl ezt a bizonyára sokaknak kínos kérdést, ha az elmúlt évtizedek tanulmánykötet-inflációjába belefáradva-beletörődve az Elvek és Utak vagy egyéb sorozatokban megjelent (és sorozaton kívüli) vaskoskevébé vaskos kötetekre gondolunk. S hogy a viszonylag kevés önálló könyvvel rendelkező vajdasági szerző, Utsi Csaba művével kapcsolatban töprengünk el, annak az az oka, hogy ismét, tehát nem először, hanem sokadszor, olyan kötetet olvashattam el, amelyben a különféle tárgyú, különféle alkalmakra készített dolgozatok összessége végül is csupán matematikailag mérhető, nem ad többet, mint szintén különféle színvonalú írások alkalmi együttesét, egymásutánját. Anélkül, hogy a kötet egésze több volna, mint ami az egyes írásokból kitetszik: előadható, közölhető, sosem színvonalatlan, de sosem kiemelkedően színvonalas dolgozatok gyűjteménye lett Utsi Csabának (a fülszöveg szerint: negyedik) könyve. Részben konferenciákon elhangzott, megadott (rövid) időhöz mért beszámolókat kapunk: itt azt fájjalom, hogy a kötetben

közlés nem egészült ki az azóta felkutatott adatokkal, vagy nem teljesebben messzibb távlatú egészé a gondolatmenet. A maguk helyén fontos, a vajdasági magyar irodalom egyes múltbéli és jelenkori jelenségeit, mozgásait tárgyaló kritikák és értekezések pedig kötetbe gyűjtve inkább az alkalmiságot, a feladatvégzést tanúsítják, mint egy kutatási metódus önéletrajzát. Az adott témákról körülbelül efféle dolgozatokat lehetett írni, ilyeneket volt szokás írni, olykor még hasznos is, ám ennél nem többek, nem tekintenek túl a feladatmegoldás egyszerűségén. A délszláv–magyar kapcsolattörténeti beszámolók a leginkább efemer jellegűek: a téma sekély volta visszahat a megírás módjára. Egy értekezleten természetesen felolvasható egy efféle, viszonylag kevés érdekes szempontot fölvető előadás, mint Dučić, Krleža vagy V. Petrović fogadtatása a vajdasági magyar irodalomban a két háború között; de a téma önmagában érdektelen, hiszen néhány, többnyire erősen vitatható értékű versfordítás bemutatásán túl másról nemigen szólhat. Emellett annak szüntelen szemrevételezése: a nevenincs vagy inkább helyi jelentőségű fordítók mit értet-

tek félre, mit fordítottak alul az eredetihez képest, aligha számíthat számottevő érdeklődésre. Itt viszont azt sajnálom, hogy a szerző megmaradt témája mellett, és nem adott átfogó képet a kisebbségi-nemzetiségi irodalmak műfordítási elveiről és gyakorlatáról, nem terjeszkedett az összehasonlítás elvontabb régiói felé.

Mégsem ebben látom Utasi Csaba tanulmánykötetének leginkább vitatható vonásait. Hanem abban, hogy irodalomszemlélete nem tanúskodik a korszerű szakirodalom ismeretéről, hogy nem érvényesíti a megírás időpontjában szerbül–horvátul–szlovénül (és valamivel ritkábban: magyarul is) hozzáférhető elméleti kutatások eredményeit, és olyannyira azonosulni látszik tárgyával (akkor is, ha bírálja, ha többnyire jogosan kimutatja a problematikus oldalt), hogy hiányzik a kellő rálátása, a reflexió mind a választott tárgyra, mind pedig önnön metódusára, eljárására. Igen jellemző, hogy több ízben miként igyekszik egy szélesebb értelemben vett gondolatiságba beágyazni mondanóját. Szirmai Károly novelláiról elmélkedve két és fél nyomtatott lapon keresztül van szó arról, miszerint az „egyedi életnek” van-e, „lehet-e folytatása (...) túlvilági koordináták (?) között”. Ezután Platón következik, majd Schopenhauer, sajnos a szerző összekötő szövegével, majd Máthé Zoltán és Bruce Goldberg véleménye, velük szemben Camus és József Attila, hogy Szirmai Károly lét–nemlét felfogását az alkotók utóbbi *válfajához* (Utasi szavai) sorolja. Még a szerzői interpretáció sem indokolhatja, hogy az önkényesen egyberántott alkotói nézőpontok miért képviselhetik az egyik vagy a másik alternatívát, miért épp ezt a kettőt emelte ki Utasi a sok lehetséges közül.

Beszédes István verseskötetéről írva a bevezető bekezdés az *igazán modern* és a *gyökértelen újdonság* (?) ellentétet állítja föl, hogy Beszédest az utóbbi kategóriába sorolja. Fenyvesi Ottó verseskötetét bemutatva szintén messziről indít, hogy a költőt valahol elhelyezhesse, s ugyanez a helyzet Koncz István *Ellen-máglyájának* ürügyén. Nem egészen világos, miért kell ez a kissé laposan bölcselkedő bevezetés, miért kell ellentéteket konstruálni, hiszen az egyik lehetőségről többet nem esik szó, a másik lehetőség aztán hol igazolódik az elemzések során, hol másfelé fut ki az elemzés. A 230. lapon bukkantam az alábbi fejtegetésre, a vajdasági történelmi regényről, illetőleg annak értékeiről szólva: „Hiányzott náluk az a jelenből táplálkozó eszmei imperativus, amely áltörténeti regénnyé lényegíthette volna a felkutatott adatokat, s így műveik kisebb-nagyobb mértékben a krónikázás zsákutcájába tévedtek.” Megértem, ha valaki (napi kritikára vállalkozva) a nagyközönséghez intézi szavait, és tartózkodik a(z irodalom)tudományos szakki-fejezésektől. Ám a világosság akkor is kötelező; ha úgy tetszik: imperativus! Mivel magam primitív lélek lévén, nem egészen értem, miként értelmezhető az *eszmei imperativus*, s abban sem vagyok bizonyos, hogy van-e történeti és áltörténeti regény, vajon nem minden történeti regény (tétélezzük föl, hogy jól leírható, mi az!) „áltörténeti”; s azt sem látom be, miképpen lehet felkutatott adatokat áltörténeti regénnyé „lényegíteni”. Eszerint adatokból lesz-lehet regény? S végül: mi az, hogy krónikázás? Mi történik akkor, ha egy „jőnévű” szerző a címbe vetíti ki, miszerint krónikát szándékozik írni, mondjuk: Ivo Andrić, s legyen a mű címe: *Travnička hronika*? Miért alábbvaló egy

jó krónika egy közepes (ál)történeti regénynél? Nem kellett volna ezúttal például narratológiaiilag megbízhatóbb kifejezésekkel élni? A 84. lapon viszont a közheles és az emelkedett fogalmazás elegendőből támad zavar: „A kisebb szerkezeti egységeikben szolidan megmunkált szövegek azonban szétfolynak, nélkülözik az ihletettségnek azt a fokát, amely marandóságot szavatolhatna nekik.” Azt hiszem, az ihletettség (?) nem rendelkezik a szavatolás képességével, s itt azon töpreng a szerző, hogy részleteiben jobb, kidolgozottabb munká(k)ról van szó, mint egészében értékes(ek)ről. Hogy Tamás Istvánnak vannak „legtamásibb” versei (92), nem csekély teljesítmény, de ugyanazon a lapon olvasom, hogy Fekete Lajos 1928-ban bár még „messze van a kötött formáktól, szabadverseiben ott neszez egy artisztikus igény, melyet megpróbál összebékíteni a modern költészeteszménnyel.” Csakhogy a modern költészeteszménynek (melyiknek?) is lehet „artisztikus”, azaz művészi igénye; ha pedig Utasi szótárában az artisztikusnak többjelentése van, tessék szíves lenni legközelebb kifejteni! Akad azonban képzavar is: „Szenteleky ellentmondásos vágyképzetei nem tudtak tüzet csiholni a magabízó vidéki dilettánsok körében.” (116.) Ellentmondásos vágyképzetek tűzcsiholás közben: igencsak tankönyvbe való fordulat. Megint másutt Utasi vereséget szenved értelmezésével az elemzendő verstől: „Nem Páris, sem Bakony: / vér és takony” – idézi Sziveri Jánost (217). Majd megrója, mivel Ady „nem azt állítja verse címében, hogy *Páris se, Bakony se* vagy *Páris is, Bakony is*”; Sziveri versindítása „suta” utalásban, „kisiklató mozzanat”-ban marasztaltatik el. S most fejtsem ki, például Genette

nyomán, hogy az intertextualitásnak hány fajtája lehetséges? Nem folytatom olvasás közben támadt rosszkedvem indoklását, s csak halkán teszem szóvá, hogy tartalmatlan és idegen kifejezésektől hemzseg a szöveg, Utasi szereti a *mindenségáhitatot*, Bori Imrétől átvette az *inszisztált*. Olyan szavak zsúfolódnak a szövegbe, mint patetika (pátosz?), indukál, kollízió, invitál, kontroverzia, korrekívum, angazsálódó, definitív (mindegyikre van magyar szó). S a kötet végén Utasi újra közöl egy vele készült 1983-as interjúját. Úgy tetszik, maradéktalanul érvényesnek érzi 1994-ben az 1983-as állapotok között elhangzottakat. A vajdasági magyar kritikában-irodalomelméletben azóta volt (sajnos, ott csak volt) egy Thomka Beáta, van Juhász Erzsébet, Csányi Erzsébet, az egész fiatalok között az igen tehetséges Papp Tibor: nem inkább az írásaikkal jelentkező kihívásra kellett volna reagálni, akár öninterjú formájában is?

Rosszérzéssel olvastam-írtam ezt a beszámolót. Ugyanis akad sok jó is a kötetben, főleg a Sinkó Ervinről írtak érdemeltek volna elismerést. Utasi kritikusként őszinte, határozott véleményt alkot, ebben örzi egykori Új Symposion-os énjét. Megtudom érteni, hogy a sosem tökéletesen szívderítő vajdasági-szerbiai-jugoszláviai viszonyok között számos külső akadályba ütközik az alkotás; s azt is megértem, hogy a szerző rengeteg munkája között talán kevésbé halad együtt a korszerűnek mondható szakirodalommal. De szigorúbb válogatás, a konferenciaelőadások átdolgozása, egyáltalában: kiérleltebb értekezések közlése jót tett volna a tanulmánykötetnek. Utasi Csaba jobban indult, mint amit ez a kötet most róla elárul. A tálentumról azonban mindenkinek magának kell vé-

geznie számadását. Nekem csupán a reményem marad, hogy olvasok még Utasi

Csabától ennél sokkal jobbat. Hiszen nem a táalentum fogyatékos...

Fried István

LÁNCZ IRÉN: SZÓ, SZÖVEG, JELENTÉS. SZÖVEGTANI ÉS STILISZTIKAI ELEMZÉSEK

Újvidék, Forum Könyvkiadó, 1994, 155 l.

A kötetben lévő dolgozatok voltaképpen megfelelnek a szokásos módszertani eljárásnak, amely szerint a stilisztikában az ún. stilisztikai elemzés révén az egyedi közlemények stílusáról és ezen túlmenően magáról a szöveg(közlemény)ről mint olyanról adható tudományos leírás (vö. Szabó Zoltán, *Szövegnyelvészet és stilisztika*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 54). Láncz Irén könyvének három fő fejezete némi elkülönítést tesz az elemzésben, először *A szöveg szerkezete* (5–33), majd *Jelentés és szöveg háttér* (35–75) címmel, végül *Nyelv és stílus* (77–153) főcím után közli a dolgozatokat, amelyeknek nagy többsége – amint erről tájékoztatás is van (154–155) – 1981 és 1993 között folyóiratokban jelent meg. – A dolgozatok csoportba tagolása nem jelez teljesen letisztult elméleti háttérrel, ugyanis például a szövegszerkezeti elemzés ugyanúgy az egyéni stílus mikéntjét hivatott a szerzőnél leírni, mint a harmadik csoportba tartozó tanulmányok bármelyike, jöllehet utóbbiaknak a „nyelv” és a „stílus” a jellemzőjük. A szövegszerkezeti jellemzők – ha vannak – ugyanúgy lehetnek egyéni stílmahordozók, mint a „nyelv” és a „stílus” körébe utalt jelenségek – amennyiben egyáltalán ezek is léteznek. A stilisztika határterületi tudomány lévén sok jelenséggel foglalkozik, Láncz Irén tanulmányai is ezt mutatják. E jelenségek nagy része nyelvi jelen-

ség. A szövegszerkezet fölépítése, a szójelentésnek a szöveg háttérbe való építése és a többi tárgyalt kérdéssel rendre a stilisztikumot hordozó, egyéni stíluselemeket kísérli meg föltárni a szerző.

A *Tömörkény István novelláinak szövegtani vizsgálata* című dolgozat a szövegnyelvészeti kategóriák némelyikének meglétét mutatja ki, amelyekkel ugyan a szövegelméletet valamelyest ismerő olvasó már tisztában lehet. Szerencsétlenebb dolog azonban, hogy a szövegtulajdonságoknak természetszerű megléte kutatási eredményként jelenik meg, példaképp: „A szereplők mellett több nyelvi elem (igék, személyragok) biztosítja a [novella]részek összetartozását” (12). A szereplők említése bármely szövegében nyilvánvalóan a referenciális azonosság biztosítóka, az „igék, személyragok” bizonyára a grammatikai szövegösszetartást hordozzák. Nos: mindez természetes, stilisztikumot e téren bizonyos sajátosságok ugyan hordozhatnak, ám ilyenekről nem szól a tanulmányíró. A szemantikai szövegösszetartás körébe tartozhat a tartalomváró szavak említése (14–15), azonban nem tudhatni, Hadrovics László terminusáról van-e szó (*A funkcionális magyar mondatan alapjai*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1969, 202. és passim) vagy miről, ugyanis a példák nem igazítják el az olvasót: „sok munkát végeztél e világi életben [...] A sok